

Uit balans

Martin Hoogendoorn

Het doel van de jaarrekening bestaat erin informatie te verschaffen over de financiële positie, financiële prestaties en wijzigingen in de financiële positie van een entiteit, die voor een groot aantal gebruikers nuttig is voor het nemen van economische beslissingen.
(IASB Raamwerk, par. 12)

Het gaat bij de jaarrekening om de gebruikers, de 'users'. De informatie in de jaarrekening moet gericht zijn op de ondersteuning van hún oordeels- en besluitvorming. Al in april 1989 werd dit opgenomen in het Raamwerk ('Conceptual Framework') van IFRS. De Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) vertaalde dat in 1996 in het Stramien. En daarvoor stond het ook al in de Nederlandse wet: de jaarrekening geeft een zodanig inzicht dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd. Dat is niet nieuw en ook in het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* is recent nog aandacht besteed aan de centrale rol van gebruikers (Knoppers, 2007; Van Offeren en De Bruijn, 2007). In mei 2008 herbevestigde de IASB de gebruikersoriëntatie in zijn Exposure Draft 'An improved Conceptual Framework for Financial Reporting'. Weliswaar wordt hierin de gebruikersgroep in eerste instantie beperkt tot huidige en potentiële aandeelhouders en vreemdvermogensverschaffers, maar wat blijft is dat de jaarrekening gericht is op de oordeels- en besluitvorming van gebruikers.

De uitwerking van dit uitgangspunt is echter anders. Naar mijn mening is de huidige jaarrekening, en zijn de huidige jaarrekeningstandaarden, niet primair gericht op een optimale oordeels- en besluitvorming van gebruikers. We hebben te maken met een fundamentele inconsistentie in ons verslaggevingssysteem. En het lijkt erop dat deze inconsistentie ook bij de herziening van het IASB Raamwerk in stand wordt gelaten. En dat is een wezenlijk probleem, vooral als belang wordt gehecht aan op principes gebaseerde verslaggevingsstandaarden. Als de principes niet goed zijn, zijn de daarop gebaseerde standaarden dat ook niet.

Waar wringt de schoen? Het IASB Raamwerk werkt de gebruikersoriëntatie verder uit door, onder andere bij het

opmaken van de jaarrekening, de balans (de activa en passiva) centraal te stellen en de winst- en verliesrekening daarvan af te leiden. Dit wordt wel de balansbenadering genoemd. Toen dit werd geïntroduceerd in 1989 (en in 1996 in Nederland) stuitte dit niet op veel verzet. Bindenga (1986) had al eerder gesproken over een dilemma tussen vermogen en resultaat, over het onverenigbaar zijn van een getrouw beeld van het vermogen en een getrouw beeld van het resultaat. Maar ik denk dat de algemene gedachte was dat een goede balans ook een goede winst- en verliesrekening oplevert. En vaak is dat ook zo. Uitgaven die niet leiden tot een actief, in de zin van een 'middel, waarover de entiteit de zeggenschap uitoefent en waaruit in de toekomst naar verwachting economische voordelen naar de entiteit zullen vloeien' (Raamwerk, par. 49), behoren als last te worden verantwoord. En als uitgaven wel tot een actief leiden, geeft het een onjuist beeld van de financiële prestaties om voorzichtigheidshalve deze uitgaven als een last op te nemen. En ontvangsten zijn baten als er geen bijkomende verplichtingen bestaan. Ook bij een waarderingsgrondslag als reële waarde ('fair value') kunnen een getrouw beeld van vermogen en van resultaat mijn inziens prima samengaan. Immers, als een entiteit zich blootstelt aan marktrisico en de markt heeft zich in de verslagperiode nadelig ontwikkeld, dan geeft de balansbenadering (het afboeken van de waarde van het actief in de balans en het als gevolg daarvan verwerken van de lagere waarde in de winst- en verliesrekening) een bedrijfseconomisch getrouw beeld van het resultaat. En voor stijgingen geldt mutatis mutandis hetzelfde. Uiteraard is een voorwaarde wel dat de reële waarde voldoende betrouwbaar kan worden bepaald.

In de loop der jaren ben ik echter steeds meer voorbeelden tegengekomen waarin de balansbenadering leidt tot een onjuiste of zelfs misleidende presentatie van het resultaat. Ik geef u een aantal van die voorbeelden. Maar voordat ik dat doe, wil ik de vraag beantwoorden of bij strijdigheid de balans of de winst- en verliesrekening voorrang zou moeten krijgen. En dan moeten we weer kijken naar de primaire informatiebehoefte van gebruikers. Er is hiernaar veel onderzoek verricht en vrijwel al dit onderzoek wijst in

dezelfde richting: bij de oordeels- en besluitvorming van gebruikers staat de winst- en verliesrekening centraal (zie bijvoorbeeld Blij, 2001). Ook het gedrag van ondernemingen is hierop afgestemd: uit veelvuldig verricht wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de meeste ondernemingen één of andere vorm van winststuring of 'earnings management' toepassen (zie bijvoorbeeld Vander Bauwhede, 2003). Daaruit blijkt hoe belangrijk het resultaat is als communicatiemiddel naar gebruikers. Een aanwijzing daarvoor is ook het gedrag van ondernemingen om onder IFRS veelvuldig 'pro forma' resultaatcijfers te presenteren (Brouwer, 2007). Verder wordt winst per aandeel algemeen beschouwd als het belangrijkste kengetal van de verslaggeving; het is het enige kengetal waarvoor een afzonderlijke standaard bestaat, dat prominent in de financiële overzichten zelf moet worden getoond, en dat ook in de tussentijdse berichten moet worden opgenomen. Het voorgaande betekent dat, als de gebruikers inderdaad centraal staan bij de financiële verslaggeving, en er spanning ontstaat tussen de balansbenadering en de winst- en verliesrekeningbenadering, de winst- en verliesrekeningbenadering dominant zou moeten zijn.

Wat zijn voorbeelden waarbij beide benaderingen niet op elkaar aansluiten? In het bestek van een column moet ik mij beperken. Ik noem er vier en ik bespreek ze kort. Ze betreffen alle vier IFRS en doen zich niet voor in de Nederlandse situatie, mede omdat de RJ zich minder strikt aan de balansbenadering houdt.

Het eerste voorbeeld betreft positieve goodwill. IFRS verplicht tot activering van goodwill en een jaarlijkse impairment test. Deze grondslag is duidelijk gebaseerd op de balansbenadering: zolang goodwill niet in waarde vermindert, is het niet nodig om op deze post af te boeken. Maar vanuit de beoordeling van het resultaat van de onderneming leidt dit tot een verstoring. Immers, het positieve resultaat van de overgenomen onderneming wordt gevoegd bij het resultaat van de koper, maar de winststijging die op grond daarvan wordt gerapporteerd heeft niets te maken met de financiële prestaties van de kopende onderneming in het boekjaar: de baten van de aankoop (hogere winst) worden wel gerapporteerd, de kosten van de aankoop (afschrijving gekochte goodwill) niet. In het eerste jaar blijkt in elk geval nog uit de toelichting wat de winstbijdrage was van de gekochte onderneming, in het tweede jaar niet meer. Dit is een premie voor acquisitieve ondernemingen en houdt het gevaar in zich dat er ter bevordering van de gerapporteerde winst per aandeel andere ondernemingen worden overgenomen, al dan niet tegen te hoge prijzen. Uiteraard is er het risico van impairment, maar dat is pas van latere zorg. En vaak wordt een latere impairment ook nog gezien als een vorm van schoon schip maken.

Als tweede voorbeeld noem ik de negatieve goodwill. In

deze situatie wordt minder betaald dan de reële waarde van de activa en passiva, veelal omdat er toekomstige nadelen aan de overname zitten (toekomstige reorganisaties, verwachte verliezen). Omdat dergelijke nadelen niet voldoen aan de definitie van een 'verplichting', vereist IFRS dat de negatieve goodwill als een winst wordt verantwoord. Bedrijfseconomisch is er uiteraard geen sprake van winst. Er is niet voor niets minder betaald. Een winst in het jaar van overname en een reorganisatieverlies in het daaropvolgende jaar geven geen getrouw beeld van het resultaat van beide jaren.

Het derde voorbeeld betreft de waardering van schulden tegen reële waarde, in een situatie waarbij de kredietwaardigheid van een onderneming vermindert. Zo'n situatie is duidelijk een nadeel voor een onderneming, maar IFRS verplicht om in dat geval een winst te verantwoorden, omdat de reële waarde van de lening nu eenmaal is gedaald (de toekomstige kasstromen worden immers verdisconteerd tegen de hogere actuele rentevoet).

Het vierde en laatste voorbeeld betreft de waardering van vastgoedbeleggingen tegen de reële waarde door vastgoedbeleggingsinstellingen. Voor deze entiteiten is de ontwikkeling van de reële waarde van belang voor het inzicht in de prestaties van de belegging. IFRS vereist dat bij waardering tegen reële waarde de transactiekosten direct in het resultaat worden verantwoord. Vooral bij vastgoed zijn de transactiekosten omvangrijk. Een gevolg van IFRS is dat een beleggingsinstelling die in een boekjaar veel investeert in vastgoed een relatief slecht resultaat laat zien doordat de transactiekosten, die als een onderdeel van de terug te verdienen investering worden gezien, direct ten laste van het resultaat komen. Dit geeft geen getrouw beeld van de financiële prestaties van de beleggingsinstelling.

Wat mij betreft worden in deze vier voorbeelden gebruikers, in hun behoefte om een getrouw beeld te krijgen van de financiële prestaties van de rechtspersoon, op het verkeerde been gezet. Een stijging van de winst kan wel eens betekenen dat, bedrijfseconomisch gezien, sprake was van een slechter jaar. Natuurlijk moet een gebruiker verder kijken dan de 'bottom line', maar de 'bottom line', en het daaruit afgeleide primaire kengetal winst per aandeel, dient wel als zodanig een betrouwbare indicatie te geven van de 'performance' in het boekjaar.

Als belangrijkste oorzaken van de verstoringen van het resultaat zie ik de onvolledigheid van de balans en de zienswijze van de rapporterende eenheid.

De onvolledigheid van de balans bestaat doordat het eigen vermogen niet de waarde van een onderneming weergeeft: zo staat intern ontwikkelde goodwill niet op de balans. Als de intern ontwikkelde goodwill wel op de balans zou staan, dan zou een 'bate' uit hoofde van vermindering van

kredietwaardigheid (meer dan) worden gecompenseerd door een 'last' uit hoofde van vermindering van de waarde van de intern ontwikkelde goodwill: per saldo zou het effect op het resultaat negatief zijn. En een 'bate' uit hoofde van nadelen bij een aankoop, evenals de 'last' uit hoofde van transactiekosten, worden op vergelijkbare wijze geneutraliseerd.

Met betrekking tot positieve goodwill is de zienswijze van de rapporterende eenheid van belang. Het niet afschrijven op goodwill komt feitelijk voort uit de benadering van de 'entity view': door een aankoop is de totale groep veranderd en moet het resultaat van de uitgebreidere groep worden weergegeven. Bij de alternatieve 'parent company view' wordt gekeken naar de visie van de moedermaatschappij, zijnde de kopende onderneming. Daarbij past dat niet alleen de baten maar ook de kosten van de koop worden verantwoord. Aandeelhouders, als belangrijke gebruikers, zijn aandeelhouders in de 'parent company': een goede toepassing van de gebruikersbenadering impliceert daarom toepassing van de 'parent company view'.

Hoe nu verder? De signalen zijn niet positief. De IASB lijkt strikt te willen blijven vasthouden aan de balansbenadering en heeft onlangs nog uitdrukkelijk gekozen voor de 'entity view'. Het 'conceptual framework', als bouwwerk van principes voor verslaggeving, is daarmee inherent inconsistent: het raamwerk is uit balans. Nu de IASB, juist in deze jaren, bezig is met een heroverweging van de fundamenteën, is de tijd rijp om hierover nog eens goed met de IASB in discussie te gaan. ■



Martin Hoogendoorn is hoogleraar Externe verslaggeving aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, partner van Ernst & Young Accountants LLP en plaatsvervanger bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam.

Literatuur

■ Bauwheide, Heidi Vander (2003), Resultaatsturing en kapitaalmarkten. Een overzicht van de academische literatuur, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 77, no. 5, pp. 196-204.

■ Bindenga, A.J. (1986), *Het dilemma van vermogen en resultaat*, Oratie Nijenrode, Samsom.

■ Blij, I.H.C. (2001), Het gebruik van jaarrekeningen door analisten, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 75, no. 10, pp. 421-430.

■ Brouwer, Arjan (2007), Rapportage over prestaties in de Europese Unie: Babylonische spraakverwarring, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 81, no. 6, pp. 259-268.

■ Knoops, Chris (2007), Waar zijn de gebruikers? Een conceptual framework gebaseerd op 'decision usefulness', *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 81, no. 4, pp. 118-120.

■ Limperg Instituut (2001), *Kwaliteit van externe financiële verslaggeving in Nederland*, Kluwer/Limperg Instituut.

■ Offeren, Dick van, en Saskia de Bruijn (2007), Strijdende of complementaire doelstellingen van de jaarrekening, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 81, no. 10, pp. 455-461.